

REZÜMÉ

A cikkemben a Csízio Petrovay-énekeskönyvbeli megjelenésével foglalkozom, igyekeztem azonosítani a forrást, amelyből Petrovay másolhatta a részleteket. A csízio eredetileg 24 versorból álló öröknaptár volt, később a kalendárium szinonimája lett, leghatározottabb formáját pedig a kolozsvári és lőcsei kiadásokban érte el. A vizsgálat során, összevetve a különböző kiadásokat és a nyomda többi termékét, arra jutottam, hogy Petrovaynak a lőcsei kiadást kellett használnia ennél a szövegnél.

Ezen kívül az *Illik emlékezniünk...* incipitű versről igyekszem bebizonyítani, hogy egyetlen eddig ismert versnek sem feleltethető meg, nem romlott változatról beszélhetünk, hanem egy parafrázist olvashatunk az énekeskönyvben. A szerző feltehetően tudatosan változtatta meg az eredeti éneket, hogy új, más, a pápistákat elítélő üzenetet képviseljen. Ez már a második szöveg lenne a kéziratban, amely mostanáig teljesen ismeretlen volt a szakirodalom számára, és nem az egyetlen, amely a katolikusokat támadja. Ez utóbbi nem is meglepő, hiszen Petrovayról lehet tudni, hogy protestáns érzelmű volt.

KULCSSZAVAK: Petrovay-énekeskönyv, csízio, protestantizmus, históriás ének, parafrázis

ABSTRACT

Cisiojanus and Papists in the Petrovay Songbook

In my article, I deal with the appearance of Cisiojanus in the Petrovay songbook, trying to identify the source from which Petrovay could have copied the passages. The Cisiojanus was originally a perpetual calendar of 24 verses, later becoming synonymous with the calendar, and reached its most definite form in the editions of Cluj-Napoca and Levoča. In the course of the investigation, comparing the various editions and the other products of the printing house, I came to the conclusion that Petrovay must have used the Levoča edition for this text.

In addition, I try to prove that the poem with the incipit „*Illik emlékezniünk ...*” does not correspond to any poem known so far, in the manuscript we read a paraphrase. Presumably, the author altered the original song deliberately to represent a new, different message condemning the Papists. This would be the second text in the manuscript that has hitherto been completely unknown to the literature specializing in the topic, and not the only one attacking Catholics. The latter tendency is not surprising because of Petrovay’s reputation of being inclined towards Protestantism.

KEYWORDS: Petrovay songbook, Cisiojanus, Protestantism, lay, paraphrase

---

¹ A szerző az Emberi Erőforrások Minisztériumának Szegedi Kis István Kutatói Ösztöndíjasa.

A *Petrovay-énekeskönyv* neve korántsem ismeretlen a régi magyar irodalommal foglalkozó kutatók számára, mégis az első, 1916-os ismertetése² óta gyakorlatilag senki nem foglalkozott vele. Harsányi István 1918-ban fűzött ugyan jegyzeteket³ Ferenczi Zoltán tanulmányához, azóta viszont azon kívül, hogy a *Régi Magyar Költők Tára* XVII/11-es kötetében⁴ kiadták a gyűjtemény keltezetlen énekeit, csak említés szintjén került elő a kézirat. Korábbi vizsgálódásaim során azonban felfedeztem olyan részleteket, amelyek ellentmondanak Ferenczi tanulmányának; ezek közül szeretnék most néhányat érinteni, melyek kapcsán reményeim szerint egészíthetem a kéziratról eddig számontartott ismereteinket.

Az énekeskönyv jelenleg a kolozsvári Akadémiai Könyvtárban található, jelzete: Ms.R. 1526, külsejét Ferenczi pontosan leírta: „Lágy borjúbőrbe van kötve, alakja 8-r. 158/100 ^m/_m nagyságú, új számozás szerint áll 212 levélből. Külső fedelén külön ráragasztott papíron ez a felirat van: »Nro 39. Tinódi Sebestyén, és némely más írók Históriás Versei.«”⁵ A kéziratot 1668–77-ben⁶ állította össze Petrovay Miklós, máramarosi nemes, akinek életéről alig rendelkezünk ennél több információval. Ferenczi Zoltán – Alexics György román⁷ és Petrovay György magyar nyelvű publikációi alapján – tanulmányában mindössze annyit közöl, hogy az énekeskönyv összeállítója 1650 körül született és 1723-ban halt meg, 1685-ben pedig főszolgabírói tisztséget töltött be.⁸ Alexics valóban ezekkel az adatokkal szolgál, szintén Petrovay György leszármazási tábláira hivatkozva, amelyekben azonban ezek a Petrovay Miklósról vonatkozó adatok nem pontosan így szerepelnek. A Turulban mindössze azt olvashatjuk, hogy „I. Miklós 1668 és 1677 között magyar és oláh verseket gyűjtött össze egy kötetben. 1685-ben megyei esküdt volt. Élt még 1712-ben is. Két fia és egy leánya maradt: I. Farkas, I. György és Ilona Gyulafalvi Rednik Mihályné.”⁹

Az énekeskönyvben esetenként találunk személyes jellegű bejegyzéseket, a 34r oldalon például a következőt olvashatjuk: „Anno Dni 1677

---

² FERENCZI Zoltán, *Petrovay Miklós énekeskönyve*, Irodalomtörténeti Közlemények 26(1916), 201–219.

³ HARSÁNYI István, *Jegyzetek Petrovay Miklós énekeskönyvéhez*, Irodalomtörténeti Közlemények 28 (1918), 223–225.

⁴ *Régi magyar költők tára: XVII. század 11. Az első kuruc mozgalmak korának költészete 1672–1686*, kiad. VARGA Imre, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, 641–648.

⁵ FERENCZI 1916, 201.

⁶ A szakirodalom jelenleg 1671–1672 közöttre teszi a gyűjtemény összeállításának dátumát, ami valóban elfogadható, ha csak a törzsanyaggal foglalkozunk; ha azonban számításba veszünk minden egyes bejegyzést, akkor kénytelenek vagyunk kibővíteni a kötet használati időtartamát.

⁷ Dr. Gheorghe ALEXICI, *Material de Limba din „Codicele de Petrova”*, Revista pentru istorie, arheologie și filologie 13(1912), 278–293.

⁸ FERENCZI, 1916.

⁹ PETROVAY György, *A dolhai és a petrovai Petrovayak története 1450-től napjainkig*, Harmadik és befejező közzététel, 16 címmerrajzzal, Turul 1897, 170–187.

die 20 Mensis Martij Szigethi Pribék János¹⁰ sógorunk előtt megolvosván Anyám Asszony a gombostóit és talált húszon hatot aprójával együtt, forintyát 16. két partayat s két fülben való gombokat is. Petrovay Miklós”. A 100r oldalon egy, az emlékkönyvekben található inscriptiókhoz hasonló kis beírással találkozunk: „Jött haza az Petrovay Illyés fia, Petrovay Sigmond éppen húshagyó hétfőn, az nagybőjtben, emlékezetnek okáért subscribálta.” A 132r oldalon pedig a következő jegyzetet találjuk: „In Petrova die 18 Mentis 8tobris 1672 állattam be én Petrovai Miklós szolgálni Szegedi Zsigmond uramhoz kedden.” Ez a bejegyzés azért is rendkívül fontos, mert az énekeskönyvben szerepel Szegedi Zsigmond egy költeménye, melyet Bethlen István temetésére írt (incipit: *Siralomba borult idő*, kiad. RMKT XVII/9. 104. sz.). Ezen a ponton pedig gyakorlatilag bizonyítottá válik, hogy Petrovaynak voltak kapcsolatai kortárs költőkkel, nem tudhatjuk, milyen mélységéig, de legalábbis elgondolkodtató, hogy a kéziratban szerepel egy Zrínyiről szóló – szintén kortárs – halotti ének, és egy vénlánycsúfoló, melynek egy változatát megtalálhatjuk Gyöngyösi *Florentinájában* is.

Visszatérve az énekeskönyvre, a gyűjtemény két legnagyobb „szólalata” az irodalomtörténet számára vitán felül az, hogy megőrizte Tinódi Zsigmond-históriájának legeredetibb változatát, illetve, hogy a kötetben fennmaradt egy korábbról nem ismert, (egyelőre) ismeretlen szerzőjű, tatárjárásról szóló vers a 16. századból. Ezzel a két szöveggel korábban már foglalkoztam,¹¹ így a továbbiakban nem érintem őket, inkább azt említeném meg, hogy míg hivatkozott tanulmányában Ferenczi 34 szöveget ismertet, én 52-t különítettem el a korpuszban. Ferenczinél például feltérképezetlenül maradt az általa csak „jegyzetként” említett három *Csízó*-részlet, többek között az alábbi:

308

Az szívárványról, melyet Irisnek mondanak a deákok.¹²

Mikor tiszta idő vagon, és szívárványt látsz az égen, bizonynyal higgyed, hogy eső léssen. Ha peng eső után látsz szívárványt, feltisztul hamar. Ha Dél felé vagon az szívárvány, igen nagy eső jó, ha Napnyugotra vagon, egy kicsiny eső parehol csak. Ha Napkeletre vagon és immár az Nap elkezdett nyugodni, szép tiszta időt jegyez. Továbbá mennél zöldebb a szívárvány, annál nagyobb eső léssen, mennél veresebb, annál szelesb.

Az bölcs Astrologus, Béda ezt írja, hogy 40 negyven esztendővel az Ítélet napja előtt elvész a szívárvány e világról, és legelőször az fogy el, hogy az világ elkezd végeződni.

---

¹⁰ Talán arról a Pribék Jánosról van szó, aki 1617–1619 között táblabírói tisztséget töltött be Ung vármegyében. CSATÁRY György, *A villei Pribék család levéltárának iratai (1346–1900)*, Acta Beregsasiensis: a kárpátaljai magyar tanárképző főiskola évkönyve 12(2013)/2, 42–58, 2.

¹¹ SCHELHAMMER Zsófia, *Egy ismeretlen 16. századi história a tatárjárásról a Petrovay-énekeskönyvben*, Magyar Könyvszemle 133(2015)/3, 312–315; Uő., *Ismeretlen szerző: Béla királynak a pogány tatár hámmokkal való viadaljáról szép história (forráskiadás)*, Verso: irodalomtörténeti folyóirat 1(2018)/1, 115–163, Uő., *Tinódi ismeretlen verseiről*, Verso: irodalomtörténeti folyóirat 2(2019)/3, 5–20.

¹² A görög mitológiában a szívárványt Írisz istennővel azonosították.

A *Csizio* 1909-es kiadásának előszavában azt olvashatjuk, hogy Regiomontanus (Johannes Müller) 1471-ben megjelent, német nyelvű szövegét Heltai fordította le 1575-ben. Jelenlegi tudásunk szerint azonban a *Csizio* első kiadása 1592-ben került csak kinyomtatásra,¹³ ami felettébb meglepő lenne, ha valóban az idősebb Heltai fordította volna le a szöveget, különösen annak tükrében, hogy ő 1574-ben meghalt. Először elképzelhetőnek látszik, hogy a fordítást és a nyomtatást a fia, ifj. Heltai Gáspár számlájára írjuk, ennek azonban ellentmond az RMNy-ben olvasható fejtegetés, miszerint sem az idősebb, sem az ifjabb Heltai nem lehetett a fordító, és felvetődik Caspar Schespurgensis neve.¹⁴ A kérdést azóta sokan sok szempontból körbejárták már. Binder Pál a Schässburger-Segesvári családookról értekezett, és meggyőző módon érvelt amellett, hogy az Óvár negyedbeli ház, amelyben a Heltai-féle nyomda működött 1594-ig, Segesvári Gáspár birtokában volt.¹⁵ Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy az 1583-as latin nyelvtan (RMNy 527) az egyetlen kiadvány, amelyen valaha előfordult a Caspar Schespurgensis név; a nyomtatványokon 1584-től megint a Heltai név szerepel. Minden találgatás és hipotézis ellenére azonban, az egyetlen dolog, amit nyugodt szívvel állíthatunk, hogy nem lehet tudni, ki volt a szöveg fordítója.

A kolozsvári *Csizio* nyomtatójának kilétét a rendelkezésünkre álló adatok alapján minden kétséget kizáróan megállapítani nem lehet, és mivel ez nem is tartozik szorosan a tárgyhoz, áttérnék azokra a tényezőkre, amelyek a Petrovay által lemásolt szöveg szempontjából fontosabbnak tűnnek. Elsősorban arra, hogy szinte biztosan kijelenthető, hogy nem a kolozsvári kiadványt használta fel a másoláshoz, hanem az 1650-ben, Lőcsén megjelent kötetet. Azért valószínűsíthető ez, mert a kézirat szövegei gyakorlatilag szóról szóra megegyeznek a lőcsei kiadás szövegével, illetve olyan részeket is lemásolt Petrovay, amelyek nem szerepeltek a kolozsvári kiadásban, a lőcseiben viszont igen. A szöveg előtti 308-as jelölés kapcsán elképzelhető, hogy a nyomtatványban szereplő XXXVIII-as római számra utal, azonban ebben nem lehetünk biztosak. Itt talán érdemes megjegyezni, hogy több másik szöveg is Lőcse irányába mutat, így az sem kizárt, hogy Petrovaynak volt valamilyen kapcsolata akár a várossal, akár a nyomdával.

Ezután az énekeskönyv 167r–167v oldalain bukkan fel legközelebb a *Csizio*, mikor is az *Orvoslásról* és a *Purgatióról* szóló részleteket olvassuk, melyekről Ferenczy szintén nem közöl többet, mint hogy „XXV. Orvos-

---

¹³ Igaz, Szabó Károly nyomán feltételezhetünk egy 1590-es kiadást is, amelyből példány azonban nem maradt fent; feltételezését az előszóra és a címlapra hivatkozva tette, hiszen az előszó végén valóban az 1590-es évszámot találjuk (*Colosuarat* 27. Maij. 1590.), míg a címlapon tényleg szerepel az 'újonnan' szó (*Az Könyvnyomtató által Magyarra fordítatot, és viiolan ki adatot. Anno Christi 1592. Esztendőben.*)

¹⁴ RMNY I, 684, 589–591. Schespurgensishez ld.: HERPEI János, *A Segesvári család, Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*, 3, 1971, 474–480.

¹⁵ BINDER Pál, *A Schässburger-Segesvári család és a kolozsvári Heltai nyomda*, Keresztény Magvető 86(1980)/1–2, 33–39.

lásról., XXIV. Purgatiorul. Két orvosi bejegyzés, terjed a 167. levélre prózában”.¹⁶ Ezek a részletek szintén az 1650-es lőcsei kiadásból származnak.¹⁷ Mindkét részlet szinte szóról-szóra követi a nyomtatványt, bár két dolgot mindenképpen meg kell jegyezni velük kapcsolatban. Egyrészt, hogy nem ugyanabban a sorrendben követik egymást a kéziratban, mint a nyomtatványban, másodszer pedig, hogy az orvoslásról szóló rész végéről Petrovay elhagy egy bekezdést: „Almansor azt is mondgya, midőn az ember olly étkeket eszik, az mellyek sedest hoznak alkalmas idején, hogy az légyen a legfőbb orvosság az embernek megtartására.”

Talán érdemes még megjegyezni, hogy Almansor említése érdekes tévedést von magával. A másik szerző, akire az adott rész hivatkozik, Avicenna, valóban egy létező, az első ezredforduló környékén élő polihistor volt, Almansor azonban minden valószínűség szerint egy uralkodó lehetett, akinek ugyan valóban ajánlottak orvoslással foglalkozó könyveket, de ő maga egy ilyet sem írt. A tévedés azonban nem a fordítóé, hiszen az így szerepel már Regiomontanus *Temporal* című írásában is. Azt, hogy (többek között) ebben a szövegben érdemes keresni a Csízio alapjait, Borsa Gedeon ismertette *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyvének 1974–75-ös kiadásában*,¹⁸ mikor is meglehetősen részletességgel vette össze a kolozsvári és a lőcsei kiadást, nem csak egymással, hanem a *Temporallal* is. A magyar kiadások (és velük együtt a *Petrovay-énekeskönyv*) roppant hűen követik a német szöveget, kétséget sem hagyva afelől, hogy Borsa helyes megállapítást tett.

A Csízioval utoljára a kézirat 211r oldalán találkozhatunk, a következő szöveg kapcsán: *Tábla Melybül meghesmérni, mindenik Egbeli Jegyben mit kell művelni és mit nem, melyben az I iót az m mérték szerént az g gonoszt jegyez + (a nyomtatvány alapján közölve a táblázat címét) A Napnak járásáról a 12 éjegy által.* Az első táblázatból, (*Tábla, melybül...*) valóban azt olvashatjuk ki, amit ígér, vagyis, hogy melyik csillagjegyben milyen munkát érdemes, melyet nem szabad végezni. A második táblázat célja nincs nevesítve a kéziratban, mégsem nehéz kitalálni, hogy valóban azt tárja elénk, amit a nyomtatványból egyértelműen kiolvashatunk, vagyis, hogy melyik csillagjegy mely hónaphoz köthető. A 211r oldal az egyik utolsó a kéziratban, így a gyűjtemény második, *rendezetlen* másolási részébe tartozik. Annál inkább, hogy ezeken az utolsó lapokon régen nincs már nyoma a másolási időpont lejegyzésének, cím vagy bármilyen szövegazonosító megadásának (melyek még mintegy fémjelezték a kézirat első 100 oldalát), sőt a különböző részek egyértelmű elválasztásának sem. Ez arra utal, hogy Petrovay jegyzetfüzetként is használta az énekeskönyvet. Mindezt figyelembe véve, egyre inkább meggyőződésem, hogy Petrovay eredetileg (legalábbis túlnyomó részben) históriás énekeket szeretett volna lemásolni, de ahogy újabb, számára érdekes szöve-

¹⁶ FERENCZY 1916, 218.

¹⁷ Digitalizálva: http://oszkdk.oszk.hu/storage/00/00/42/88/dd/1/RMK_I_834b.pdf

¹⁸ *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1974–1975*, OSZK, Budapest, 1978, 327.

gek, nyomtatványok kerültek a kezébe, a kézirat tartalma egyre változott, egészen addig, míg fel nem adta a letisztázott históriás gyűjtemény tervét és válogatás nélkül elkezdett mindent lejegyezni, amit arra érdeemesnek tartott.

Szintén érdekes a kézirat 32v–33v oldalain található *De in undatione fidei Papistiae ad notam* címmel szereplő, *Illik emlékeznünk...* incipitű ének. Azt már Harsányi is jelezte tanulmányában,¹⁹ hogy a vers utolsó versszaka, amit Ferenczi Zoltán összehasonlítás céljából az első strófával együtt közölt tanulmányában,²⁰ Palatics György *Keresztyén rabok könyörgése* című művéből származik, és mivel a *Petrovay-énekeskönyv* változatának első versszaka nem hogy nem egyezik vele, de nem is szerepel a Palatics-műben, Harsányi természetesen azt feltételezte, hogy két külön műből lett összeolvasztva az ének. Valószínűleg azonban Harsányi nem volt abban a helyzetben, hogy összeolvashassa a változatok teljes szövegét – a helyzet ugyanis korántsem ennyire egyszerű. Mielőtt azonban tovább mennénk, azt mindenképpen meg kell említeni, hogy Stoll Béla a bibliográfiájában két külön szöveggént kezeli ezt az éneket. Az első négy versszakot ismeretlen szerzőjű műnek tekintette, Palatics művét pedig egyértelműen neki tulajdonította, habár az ez esetben fennálló töredékességét nem jelölte.²¹ Petrovay gyűjteménybeli lejegyzési és másolási szokásait figyelembe véve azonban inkább az látszik valószínűnek, hogy bármilyen forrásból vette is ezt a részt, egyetlen versnek tekintette a 32v–33v oldalakon szereplő strófákat. Az énekeskönyvben az az általános ugyanis, hogy egy-egy verset egy középre igazított címmel különít el az előtte álló szövegtől, utána pedig nagyon sok esetben a *Finis* felirat és egy dátum szerepel. E tulajdonságok jellemzők ezekre a strófákra is, ami alapján valószínűleg Ferenczi Zoltánnak és Harsányi Istvánnak volt igaza, mikor egy műként tekintettek erre a részre.

A változatokat egymás mellett olvasva azonban az is valószínűsíthető, hogy nem két külön ének kontaminációjáról beszélhetünk. A versek az 5. illetve a 12. strófánál találkoznak először. A Petrovay-változat 4 olyan strófával kezdődik, amely nem szerepel Palatics szövegében, ahol pedig 11 olyan versszakot olvashatunk az első, mindkét változatban szereplő strófa előtt, amely hiányzik Petrovaynál. A találkozás után gyakorlatilag végig egyeznek a változatok, habár kisebb különbségekről azért beszélhetünk. Az RMKT 16. és 21. strófája²² például a *Petrovay-énekeskönyv*ben nem szerepel. A 16. esetében viszont nem annyira világos a helyzet, a 15. és 16. strófák az RMKT-ban ugyanis így követik egymást:

---

¹⁹ HARSÁNYI 1918, 223.

²⁰ FERENCZI 1916, 203.

²¹ Valószínűleg ez lehet az oka a később kifejtett anomáliáknak, amik a repertóriumban szerepelnek. Ez esetben azonban érdekes, hogy *Illik emlékeznünk...* incipitű versről az adatbázis nem tud.

²² *Régi magyar költők tára VIII: XVI. századbeli magyar költők művei*, 7, 1566–1577, közzéteszi DÉZSI Lajos, MTA, Budapest, 1930, 170–171.

15. Szívem mert meghasad nagy bánatimban,
Hogy nincs részem az napnak világ[á]lban,
Én tetemin²³ vannak nagy fájdalomban,
Nehéz vasnak alég hordozásában.

16. Szívemet lássad meg nagy bánatimban,
Mert nincs részem nekem már ez világban,
Nincs örömöm keserű kínaimban,
Lelkem tartom minden napon markomban.

A *Petrovay-énekeskönyv*ben csupán egyetlen strófát olvashatunk:

8. Szívemet meglássad nagy bánatjában,
Hogy nincs részem az napnak világában,
Nincs örömöm keserű kínaimban,
Minden napon lelkem tartom markomban.

Első ránézésre ez utóbbi a két strófa ötvözésének tűnik, amire többféle magyarázat is elképzelhető: lehet, hogy Petrovay forrásában is csak egy strófa szerepelt már ezen a helyen, ahogy az is, hogy véletlenül összeolvasta a sorokat, vagy figyelmetlenségből átugrotta az egyiket, hiszen a két versszak szövege majdhogynem megegyezik. A 16. tehát részben, az RMKT 21. strófája teljesen hiányzik az énekeskönyvből.

Érdekes azonban, hogy a kézirat repertóriumában feltüntetett adatai sem felelnek meg teljesen a valóságnak.²⁴ Az RPHA²⁵ szerint ugyanis a rengeteg változatban a vers strófaszámjai a következőképp alakulnak: található 12, 16, 17, 28, 29 strófás töredékeket. A *Petrovay-énekeskönyv* változata azonban 20 versszakot számlál. Ugyanakkor a feltüntetett akrosztichon-töredék sem pontosan szerepel; a repertóriumban ezt olvashatjuk: RGI|SZERSzETTEM|CHAE, a kézirat strófakezdő betűit összeolvastva viszont ezt kapjuk: INAR|RGI|SZERSzETTEM|CzHAE. Az egyértelműen látszik, hogy valóban annak az értelmes mondatnak végét olvashatjuk itt is, amely egyes változatokból egyértelműbben kinyerhető, vagyis (legteljesebb formájában): V PALATICzH GyÖRGI SzSERSzEMTTEM CHAE. Az első négy strófa betűi viszont láthatóan nem szerepelnek az adatbázisban, sőt, egyik változat közölt akrosztichonjában sem találkozunk hasonlóval. Mivel a *Petrovay-énekeskönyv* adatai között sincsenek feltüntetve, nem lehetünk teljesen biztosak benne, hogy máshol sem szerepelnek, de gyaníthatjuk, hogy így van, ugyanis nem csak a betűk értelmetlensége, hanem a strófák tartalma is egyértelműen jelzi, hogy az adott résznek semmi köze sem lehet a feltehető eredeti, szerzői változathoz.

---

²³ Az *Énekek három rendbe* itt eltér az RMKT által közölt szövegtől, és a „tagaim” szót hozzá, ami kontextus szempontjából helyesebbnek tűnik; BORNEMISZA Péter, *Énekek három rendbe*, Detrekó 1582, tan. KOVÁCS Sándor Iván, kiad. VARJAS Béla, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964 (Bibliotheca Hungarica Antiqua 6), CLIIIv.

²⁴ HORVÁTH Iván, H. HUBERT Gabriella szerk., *Répertoire de la poésie hongroise ancienne I-II*, Nouvel Objet, Párizs, 1992. Ennek okát valószínűleg abban kell keresnünk, hogy hisznek Stoll Bélának.

²⁵ RPHA 1425.

Az eredeti szöveg, Palatics műve egyértelműen a törökök ellen íródik, ez látszik az „Azért adál büntetni pogány kézben” sorból is. Segíthet a kolofon is, melynek tanúsága szerint a szerző a Csonka toronyban, a törökök első börtönében raboskodik Budán.²⁶ A kérdéses négy strófa, mely talán csak a *Petrovay-énekeskönyvből* ismert, a következő:

1. Illik emlékeznünk az hűtnek dolgáru,
Az Antikrisztusru az eő országáru,
Az Pápa hűtiru, hamis tudományaru,
Idvösség dolgában illy kétséges dologru.
2. Nám, elfeletkeztünk az keresztyénekrü,
Keresztyénségünknek fundamentomáru,
Az Krisztus Jézusru, az eő szerzisirü,
Utolszor minékünk tött testamentomáru.
3. Azt, hogy régen eltemettetett volt, tudtuk,
Az hamis tudomány kösztünk megromlott volt,
De hogy fejedelmünk az hűtben gyarló volt,
Reá nézve tartjuk, kit nem most elhadtunk volt.
4. Reménytelen dolog félszesség emberben,
Két lábára sántálás az keresztyén hűtben,²⁷
Valaki kétséges az eő Istenében,
Az nem tökéletes az eő üdvösségében.

Hiába ugyanazok gyakorlatilag ezután a strófák, hiába hagyta meg a másik szerző a kolofont is, teljesen más szöveget olvashatunk, mint Palatics változatában. Azért merészkedtem odáig, hogy a Petrovay-változathoz egy másik, „új” szerzőt csatoljak, mert szerintem semmiképp nem két szöveg összeolvasztásáról, szövegromlásról, vagy félreolvasásról, esetleg hiányzó strófákról van szó, hanem egy parafrázist olvashatunk a kéziratban. A szerző valószínűleg tudatosan használta fel ezt az éneket, tudatosan másította meg, hogy újabb, másabb üzenetet képviseljen. Teljesen másként cseng például az „Igaz és Szent igen irgalmas Isten, / Ki minden haragodat te népeden, / És minden irgalmasságotat hiveiden, / Megmutatod az bűnös embereken” strófa egy olyan kezdés után, amelyben a pápa antikrisztusként tűnik fel. Ráadásul nem ez az egyetlen szöveg a kéziratban, amely pápistaellenes megnyilatkozást tartalmaz. A tatárjárásról szóló história, amit csak ebből az egy forrásból ismerünk, szintén erőteljesen támadja a katolikusokat, elsősorban a flagellánsokat. Egy ponton majdhogynem szó szerint is egyezik a két vers: „De hogy fejedelmünk az hűtben gyarló volt / Reá nézve tartjuk, **kit nem most elhadtunk volt**”, illetve „Vala akkoron is az nagy tévely-

---

²⁶ *Régi magyar költők tára, VIII. ...*, i. m., 463.

²⁷ A Tudományos Gyűjtemény 1824-es 8. kötetében található magyar szólásokat összegyűjtve, közöttük ezt is: „Sántálni mind a két lábára”, amelyet a szerző a Bibliára vezet vissza, Sámuel II. könyvére, 9. 3., ahol (Károlyi fordítása szerint) ez olvasható: „Akkor monda a király: Maradt-é még valaki a Saul házanépe közül, hogy cselekedjem vele az Isten irgalmasságát? Felele Siba a királynak: Van még Jonathánnak egy fia, ki mind a két lábára sánta.” – EDVI ILLYÉS PÁL, *Hozzávalók az újabb Magyarság Védelméhez*, Tudományos Gyűjtemény 1824/VIII, 94–103, 98.

gés, / Isten ellen való pápai szerzés, / Az megholt szenteknek való könyörgés, / **Kit ím nem régenten hagyánk el mi is.**” Azt is érdemes megjegyezni, hogy a szerző új címet ad a szövegnek: *De inundatione fidei Papistiae*, vagyis *A pápista hit elterjedéséről / áradásáról*.

Amit tehát a *Petrovay-énekeskönyv* adott nekünk a Csízió-beli szövegrészletekkel és az *Illik emlékeznünk...* incipitű énekkel, az a lehetőség, hogy feltételezzünk bizonyos kapcsolatot Petrovay Miklós és a lócsei nyomda között, illetve Palatics György versének parafrázisa, egy (talán) új ének a 16. századból. A most emlegetett négy szöveg azonban csak a kezdet, a kézirat bőven rejt még magában feltérképezésre váró írásokat. Többek között, talán egyedülálló módon, Gyöngyösi és Zrínyi egyaránt megidéződik benne, olvashatunk részleteket a *Salamon és Markalfból*, a *Discursus de summo bonoból*, előkerül a *Tabula Cebetis*, egy Sator-négyzet és egy Abrakadabra háromszög is.